ISSN: 2584-0509

(Page 150 to 159)

ਕਹਾਣੀ: ਇੱਕ ਖ਼ਾਲੀ-ਖ਼ੂਲੀ ਬੰਦਾ

ਖ਼ਾਲਿਦ ਫ਼ਰਹਾਦ
ਧਾਰੀਵਾਲ
+92 30061-77533

ਮੁੱਲਾਂ ਜੀ ਡੀਗਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਹਟੇ ਤਾਂ ਦੋ ਬੰਦੇ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਮੂਲ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਅੱਜ ਮਸੀਤ ਦਾ ਵਿਹੜਾ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹਰ ਇੱਕ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਚਮਕ ਉੱਠਿਆ। ਲਗਦਾ ਸੀ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਹੁਣੇ ਨਹਾ ਕੇ ਆਇਆ ਏ ਕਿਉਂਜੋ ਉਹਦੇ ਵਾਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੁਬਕੇ ਡਿਗਦੇ ਪਏ ਸਨ। ਉਹ ਬੈਠ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੌਲਵੀ ਹੋਰਾਂ ਗਲ ਛੋਹੀ:

"ਕੀ ਤੂੰ ਵਾਕਈ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲਣਾ ਚਾਹਨਾ ਐਂ ?"

"ਹਾਂ।" ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਪਰਤਾਵਾ ਦਿੱਤਾ।

"ਤੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਲਿਆ ਏ ਨਾ ?"

"ਕਿਧਰੇ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਖ਼ੌਫ਼ ਹੇਠ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ?"

"ਕੋਈ ਲੋਭ ਤੇ ਨਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਪਰੇਰਦਾ ਪਿਆ ?"

ਮੌਲਵੀ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਹਰ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਜਦੋਂ ਪੂਰੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਹੋਰ ਭੱਖ ਉੱਠਦੇ।

"ਮਜ਼੍ਹਬ ਬਦਲਣ ਪਿੱਛੋਂ ਤੈਨੂੰ ਔਕੜਾਂ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਆ ਸਕਦੀਆਂ ਨੇਂ, ਜਰੇਂਗਾ ?"

"ਜੀ ਹਾਂ।"

"ਤੇ ਤੇਰੇ ਬੀਵੀ ਬੱਚੇ ?"

ਤਕਬੀਰ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਨੇ ਮਸੀਤ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਕਾਰ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤੇ ਬੀਵੀ ਬਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸਵਾਲ ਨਾਅਰੇ ਦੀ ਘੁੰਮਕਾਰ ਵਿੱਚ ਅਣਸੁਣਿਆ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਉਸ ਦੀ ਬੀਵੀ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਪਿੰਡ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਪਿੰਡ ਦੀ ਇੱਕ ਲਾਹਮੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਘਰ ਸਨ। ਈਸਾਈਆਂ ਦੇ ਇਸ ਮੁਹੱਲੇ ਨੂੰ ਠੱਠੀ ਬੋਲਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪੂਰੀ ਠੱਠੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਈ ਕੰਮ ਦਾ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਘਟ ਈ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਵਿਹਲੇ ਪਰ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਪਿੱਪਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸੇਪੀ ਟੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਬਹੁਤੀ ਵਾਹੀ ਬੀਜੀ ਮਸ਼ੀਨੀ ਹੋ ਗਈ ਹੋਈ ਏ, ਫਿਰ ਵੀ ਪਿੱਪਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਉਹਨੂੰ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਨਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਮਿਲਵਰਤਨ ਨਾਲ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰੇ ਦਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਚੰਗਾ ਪਿਆ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਹਰ ਛਿਮਾਹੀ ਪਿੱਛੋਂ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਕਾਮਗੀਰੀ

ਪਿੱਛੇ ਸਾਲ ਭਰ ਦੇ ਖਾਣ ਜੋਗੇ ਦਾਣੇ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਉਸੇ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਸੀ।

ਉਹ ਸਿਰੜ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਧੋਲੈ ਝਾਟੇ ਵੀ ਜਾਨ ਮਾਰ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਆਹਰੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਜੈਨੀ ਅਜੇ ਆਪ ਸਾਹ-ਸਤ ਵਾਲੀ ਬੀਬੀ ਸੀ। ਇਕੱਠੇ ਦੋ-ਦੋ ਬੋਹਲ਼ ਲਾ ਕੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੰਭਦੀ। ਚਾਰ ਬਾਲਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਹੜਾ ਭਰਿਆ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਜੁੜੀ ਔਲਾਦ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਮੋਈਲ ਅੱਠਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਸਾਲ-ਸਾਲ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਪਿੱਛੋਂ ਡੈਨਿਯਲ, ਜੇਮਸ ਤੇ ਪਿਤਰਸ ਸਨ।

ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਕਮੀ-ਕਮੀਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ। ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਫ਼ੀਕੇ ਪਿੱਪਲੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸਾਕਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਬੰਦੇ, ਫ਼ੀਕੇ ਨਾਲ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ "ਚੌਧਰੀ ਕੀ ਹਾਲ ਏ ਤੇਰਾ !" ਆਖ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਉਹ ਵੀ ਕੋਈ ਜੱਟ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਈ ਹੁੰਦਾ। ਓਪਰੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਤੇ ਫ਼ੀਕੇ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਉਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਜਦੋਂ ਭੱਤਾ ਲਿਆਈ ਫ਼ੀਕੇ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਚੰਗੇਰ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਬੈਠੇ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸਾਲਣ ਰੱਖ ਕੇ ਫੜਾ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਫ਼ੀਕਾ ਲੱਸੀ ਵਾਲੀ ਵਲਟੋਹੀ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਲਾ ਕੇ ਪੀਣ ਮਗਰੋਂ ਬਾਕੀ ਬੱਚੀ ਹੋਈ ਲੱਸੀ ਨੂੰ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਬਣਾਏ ਪਿਆਲੇ ਵਿੱਚ ਉਲਟਾ ਦਿੰਦਾ।

ਕਈ ਵਾਰ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਹਾਸੋਹੀਣਾ ਹੋਇਆ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਆਪਣੇ ਵੱਡਕੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਦੱਸਦਾ ਕਿ "ਪਿੱਛੋਂ ਚੌਥੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਈ ਨੇ। ਮੇਰੇ ਪੜਦਾਦੇ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਉਹਨੇ ਫਾਂਸੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਈਸਾਈ ਮਜ਼੍ਹਬ ਧਾਰ ਲਿਆ।" ਸਾਫ਼ੇ ਨਾਲ ਲੱਸੀ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਪੂੰਝਦਾ ਹੋਇਆ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦਾ, "ਇੰਜ ਉਹ ਫਾਹੇ ਲੱਗਣੋ ਤਾਂ ਬਚ ਗਿਆ ਪਰ ਆਪਣੀ ਜੱਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠਾ ਤੇ ਉਹਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਉਹਦੇ ਮਜ਼੍ਹਬ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਲਾਭ ਚੁੱਕਦੇ ਹੋਇਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਲਕੀ ਵਿਚੋਂ ਬੇ-ਦਖ਼ਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਭੋਏਂ ਵਾਲਾਂ ਦੇ ਕਾਮਗਰ ਲੱਗੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ।" ਜੋਜ਼ਫ਼ ਤੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸੁਣੀ ਹੋਈ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਇੱਕ ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਿਆ।

ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਸੀ ਸੱਚ। ਉੱਤੋਂ ਵਾਲੀ ਦਾ ਈਸਾਈ ਹੋਇਆ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦਾ ਪੜਦਾਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਈਸਾਈ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਫਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਦੀ ਔਲਾਦ ਪੱਕੀ

ਈਸਾਈ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜੋ ਪੁਸ਼ਤ-ਦਰ-ਪੁਸ਼ਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ-ਨਾ-ਕਿਸੇ ਤੌਰ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਪੇਸ਼ੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਇੱਕ ਵੰਨਗੀ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਵੀ ਸੀ।

ਅਚਨਚੇਤੀ ਇਸੇ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਦੀ ਤਾਂਘ ਉੱਠ ਖਲੋਤੀ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਮਸੀਤ ਵਿੱਚ ਮੌਲਵੀ ਹੋਰਾਂ ਕੋਲ ਬੈਠਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

"ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ ਲੈ ਤੂੰ ਜਿਹੜੇ ਮਜ਼੍ਹਬ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਫਿਰ ਵਾਪਸੀ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ ਮਤੇ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਏ।"

ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਇਹ ਸਭ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਹੀ ਮਸੀਤ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੋਣਾ ਐਂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੌਲਵੀ ਹੋਰਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਜਦੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੋਕ-ਵਜਾ ਕੇ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦੇ ਸ਼ੌਕੋਂ ਮੂਲ ਨਾ ਹਾਰਨ ਦਾ ਪੱਕ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਮੂੰਹ ਕਿਬਲਾ ਰੁਖ਼ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਕਿਬਲਾ ਰੁਖ਼ ਬੈਠਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮਸੀਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਲੋਕ ਇੱਕਦਮ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੁਣ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਕਿਬਲਾ ਰੁਖ਼ ਬੈਠੇ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਕਿਧਰੇ ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਹੀਆਂ ਨੇਂ। ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਅਸਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

"ਪੜ੍ਹ ਕਲਮਾ!" ਮੌਲਵੀ ਹੋਰਾਂ ਚੁੱਪ ਤੋੜੀ।

"ਲਾ..... ਇਲਾਹਾ.....।" ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਉਹ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਲਫ਼ਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗੇ।

"ਲਾ..... ਇਲਾਹਾ.....।" ਜੋਜ਼ਫ਼ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ।

"ਨਾਅਰਾ ਤਕਬੀਰ!" ਕਲਮਾ ਮੁੱਕਿਆ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨੇ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ ਸੱਦ ਬੁਲਾਈ।

"ਅੱਲ੍ਹਾ ਹੋ ਅਕਬਰ!!" ਦੀ ਘੁੰਮਕਾਰ ਵਿੱਚ ਐਤਕੀਂ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼।

"ਮੁਬਾਰਖ!"

"ਮੁਬਾਰਖ!!"

ਲੋਕ ਉਸ ਵਲ ਉੱਲਰ ਪਏ ਪਰ ਮੌਲਵੀ ਹੋਰਾਂ ਉੱਠ ਖਲੋਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਉਂਜੋ ਅਜੇ "ਇਮਾਨ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ" ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਬਾਕੀ ਸਨ। ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੇ "ਆਮਿੰਤੋ ਬਿੱਲ੍ਹਾ" ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ "ਤਸਦੀਕ ਬਿਲਕਲਬ" ਤਕ ਮੌਲਵੀ ਹੋਰਾਂ

ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਦੁਹਰਾਇਆ, ਅਤੇ ਇਹ ਪੜ੍ਹਨ ਪਿੱਛੋਂ ਹੁਣ ਉਹ ਪੂਰਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ।

"ਮੁਬਾਰਖ!"

"ਮੁਬਾਰਖ!!"

ਲੋਕ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਮੌਲਵੀ ਹੋਰਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵਾਅਜ਼ ਕੀਤਾ, ਜਿਹਦੇ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੀਨੀ ਭਰਾ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਏ, ਅਤੇ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਖ਼ੂਨ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਲੋਂ ਕਿਧਰੇ ਵੱਧ ਕੇ ਹੈ। ਅਖ਼ੀਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਇਸਲਾਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮਿਸਾਲਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਉਮਰ ਤੀਕ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਢੁੱਕਣ ਦਿੱਤਾ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾ-ਪਾ ਕੇ ਮਿਲਦੇ ਪਏ ਸਨ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਲਈ ਭਰੱਪਣ ਤੇ ਅਪਨੈਤ ਸੀ। ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਖਾਣ ਦੀ ਦਾਅਵਤ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹੀ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤੌਣ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵਿੱਥ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਜੋਜ਼ਫ਼ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਸੀ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਭਰਿਆ ਵੀ।

ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦਾ ਪਿਛਲੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਚੰਬੋੜੀ ਰੱਖਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਖ਼ਿਰ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਵਟਾ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖ਼ਿਆਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਸੀਤ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਯੂਸਫ਼ ਸੀ। ਜੋਜ਼ਫ਼ ਅੰਦਰ ਈ ਕਿਧਰੇ ਮਸੀਤ ਵਿੱਚ ਤਕਬੀਰ ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਹੇਠ ਦੱਬਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹੁਣ ਕਈ ਲੱਖ ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਨ ਤੇ ਲੱਖ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਨਬੀ ਦੇ ਅਸਹਾਬ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਲੀ ਵੀ। ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਖਿੱਲਰੇ ਲੋਕ ਹੁਣ ਉਹਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਨੇ। "ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿਉਂ?" ਇਹਦਾ ਉਹਨੂੰ ਅਜੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਹੁਣ ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਸਨ। ਅੱਬੂ ਹਨੀਫ਼ਾ ਉਸ ਦੇ ਇਮਾਮ ਸਨ। ਤੇ ਬਗ਼ਦਾਦ ਵਾਲੇ ਪੀਰ ਵੀ ਹੁਣ ਬਿਗਾਨੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਹੇ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਜੀਬ-ਅਜੀਬ ਅਹਿਸਾਸ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਚਾਰੇ ਕੋਟੀਂ ਉਹਦੀ ਸਾਂਝ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸਾਂਗਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੰਜ ਸੋਚਣਾ ਉਹਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ। ਉਹਨੂੰ ਅਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਸੋਚਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸੋਚ ਦੀ ਸੂਈ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ 'ਕਿਉਂ' ਜਾਂ 'ਕਿਵੇਂ' ਉੱਤੇ ਅਟਕ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਚਣਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ।

ਮੌਲਵੀ ਹੋਰਾਂ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਇੱਕ ਅਜ਼ੀਮ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਨੇਂ। ਜੋਜ਼ਫ਼ ਜਦੋਂ ਸੋਚਦਾ ਕਿ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਪਰਜੂਹੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਏ? ਉਹਦੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦੁਰਾਡੇ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜ ਸਕਦੀਆਂ ਨੇਂ ? ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਸੋਚ ਦੀ ਸੂਈ ਜੂਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉੱਤੇ ਅਟਕ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਉਹ ਸੋਚਣਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ।

ਅਜਿਹਾ ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਮਾਨ ਦਾ ਰੁੱਖ ਡੋਲਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਅਜੇ ਪਾਤਾਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਖੁੱਭੀਆਂ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਉਸ ਲਈ ਹੈਰਾਨੀ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਲੋਕ ਉਹਨੂੰ ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਹਾਕ ਮਾਰ ਕੇ ਕੋਲ ਬਿਠਾ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੁੱਕੇ ਦੀ ਨੜੀ ਉਹਨੂੰ ਥਮ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਪੀਣ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਕਈ ਬੰਦੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਉਹਦਾ ਹੁੱਕਾ ਫੜ ਕੇ ਵੀ ਕਸ਼ ਲਾ ਲੈਂਦੇ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਉਸ ਲਈ ਨਵਾਂ ਸੀ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਭਰਿਆ ਵੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪਹਿਲੋਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਤੇ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਨੀਂਹ-ਬੁਨਿਆਦ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ।

ਆਪਣੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮਿਟਦੀ ਵਿੱਥ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੇ ਝਿਜਕ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਸੀ।

"ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਪਹਿਲੋਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ?" ਉਹ ਸਿਧਾੜ ਆਦਮੀ ਸੋਚਦਾ।

"ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਵੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ।"

"ਉਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗਾ ਬੰਦਾ ਹਾਂ।"

"ਉੱਤੋਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਰੀਂਦਾ ਕਿਸੇ ਦਾ।

"ਬੰਦਾ ਤਾਂ ਬੱਸ ਬੰਦਾ ਈ ਹੁੰਦਾ ਏ।"

ਪਰ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਈਸਾਈ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਕੁਝ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਯਹੂਦੀ। ਜੋਜ਼ਫ਼ ਬੰਦੇ ਦੀ ਇਸ ਵੰਡ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ-ਵਰਤਣ ਤੇ ਵਿਹਾਰ-ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਜਾਣਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਕਿਧਰੇ-ਨਾ-ਕਿਧਰੇ ਸੋਚ ਦੀ ਸੂਈ ਫੱਸਾ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ।

ਤੇ ਜੇ ਕਦੀ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕੀ ਖ਼ੁਦਗ਼ਰਜ਼ੀ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਣ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਗਿਆਨ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਠੱਠੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਟੋਲਾ ਜਿਤਨਾ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ, ਠੱਠੀ ਵਿੱਚ ਦੂਜਾ ਟੋਲਾ ਉਤਨਾ ਈ ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸੀ। ਠੱਠੀ ਵਾਲਿਆਂ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨਾਲ ਬੋਲਚਾਲ ਤੇ ਰੋਕ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਵਜੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਰੋਸਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਲੋਕ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਸਨ। ਠੱਠੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਹੋਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਬੋਲ ਬੁਲਾਰਾ ਹੈ ਸੀ ਪਰ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਬੋਲਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਦੋਗਲੇਪਣ ਉੱਤੇ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ।

ਜੋਜ਼ਫ਼ ਹੁਣ ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਹੀ ਠੱਠੀ ਵਿੱਚ ਵੜਦਾ। ਬਹੁਤਾ ਉਹ ਪਿੱਪਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਈ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਨਾਲੇ ਕਿਹੜਾ ਘਰਵਾਲੀ ਇੱਥੇ ਸੀ।
ਤੇ ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪੇਕੇ ਪਿੰਡੋਂ ਮੁੜ ਆਈ।

ਧਰਮ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਗੱਲ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਈ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਬੜਾ ਵੱਟ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਹ ਟੁਰਿਆ ਵੀ ਸੀ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦਾ ਮੱਕੂ ਠੱਪਣ, ਪਰ ਉਹ ਸੂਝਵਾਨ ਮੁੰਡਾ ਸੀ, ਵੱਡਿਆਂ ਨੇ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਲਿਆ। ਅਖੇ :

"ਤੂੰ ਪਹਿਲਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਗ਼ੁੱਸਾ ਆਇਆ ਏ। ਖ਼ੁਦਾਵੰਦ ਯਿਸੂ ਮਸੀਹ ਨੂੰ ਸਲੀਬ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਅੱਜ ਨਾਂ-ਥੇਹ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗ਼ੁੱਸੇ ਵਾਲੇ ਕਈ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਨੇ। ਪਰ ਨਹੀਂ! ਬੰਦਾ ਮਾਰਿਆਂ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾ ਨਹੀਂ ਮਰਦੀ, ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰਾਂ ਮੁਕਾਈਆਂ ਕਦੇ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕੇ।"

ਤੇ ਇਹ ਆਖ਼ਰੀ ਗੱਲ ਉਹਨੂੰ ਟੁੰਬ ਗਈ। ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਸੀ ਤੇ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦ ਵਿਚੋਂ ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਦਾ ਨਾਸ ਮਾਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਹੀ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਇਹਦਾ ਪਸਾਰ ਹੋਰ ਮੋਕਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੂਜਬ ਬਣੇ ਸਨ।

ਜੈਨੀ ਨੂੰ ਤੁਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, "ਤੂੰ ਘਰ ਵਾਲੀ ਐਂ ਉਹਦੀ। ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਾਈਂ, ਸ਼ਾਇਦ ਪਰਤ ਪਏ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਫ਼ੈਸਲਾ ਉੱਥੋਂ ਦਾ ਚਰਚ ਕਰੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਹੋਏਗਾ। ਖ਼ਬਰਦਾਰ! ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਆ ਜਾਈਂ ਕਿਧਰੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਬੇਗਾਨਾ ਸੀ, ਤੂੰ ਤੇ ਖ਼ੂਨ ਐਂ ਸਾਡਾ। ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਬਦਲਣ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜਾ ਧੀਏ, ਖ਼ੁਦਾਵੰਦ ਤੇਰਾ ਚੌਪਾਨ ਹੈ।"

ਤੇ ਜੈਨੀ ਵੱਲੋਂ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਲਟਾ ਉਹ ਆਪ ਜੈਨੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। "ਰੱਬ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਨਾਲੇ ਅਸਲ ਤਾਂ ਬੰਦਿਆਈ ਏ।" ਕਦੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ।

ਪਰ ਜੈਨੀ ਨੇ ਥੱਕ ਹਾਰ ਕੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਨੂੰ ਜਾ ਆਖਿਆ ਸੀ ਪਈ, "ਜੋਜ਼ਫ਼ ਉੱਤੇ ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।"

ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਦੇ ਲੋਕ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦੇ ਘਰ ਆਨ ਬੈਠੇ। ਜੈਨੀ ਤੇ ਚਾਰੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਹ ਸੱਥ ਬੈਠੀ ਵੇਖ ਕੇ ਦੋ-ਚਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨਾਲ ਵੀ ਆਨ ਰਲੇ। ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਆਖ ਸੁਣਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਜੈਨੀ ਉੱਤੇ ਹੁਣ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਤੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਕਾ ਵਖਰੇਵਾਂ।

ਜੋਜ਼ਫ਼ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ ਜ਼ਰਾ ਸਿਆਣੇ ਸਮੋਈਲ ਤੇ ਡੈਨਿਯਲ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਦ ਕਿ ਜੈਨੀ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਰਹਿ ਗਏ ਦੋ ਨਿੱਕੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਮਨ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਜੇ ਠੱਠੀ ਵਿੱਚ ਜੇਮਸ ਤੇ ਪਿਤਰਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇੱਕ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਤਾਂ ਠੱਠੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਮੋਈਲ ਤੇ ਡੈਨਿਯਲ ਲਈ ਮੋਹ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਮੌਲਵੀ ਹੋਰੀਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮਦਰਸੇ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਆਏ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮੋਈਲ ਤੇ ਡੈਨਿਯਲ ਤੋਂ ਇਸਮਾਈਲ ਤੇ ਦਾਨਿਆਲ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣਗੇ।

ਈਸਾਈ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਵੰਡ ਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਬਾਲਾਂ ਦੀ ਅਕਲੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਪੈਣਾ ਈ ਸੀ ਆਪ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਉੱਤੇ ਵੀ ਇਹਦਾ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਇੱਕੋ ਕੁੱਖੋਂ ਜੰਮੇ ਬਾਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਲਈ ਮਮਨੂਅ ਹੋਣਾ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁੱਖਦਾ।

ਘਰ ਵਾਲਾ ਥਾਂ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੇ ਜੈਨੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਕੁਝ ਦਿਨ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿ ਕੇ ਫਿਰ ਵੀ ਪੇਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਈ।

ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖਿੰਡ ਗਏ ਕੁਟੰਬ ਨੂੰ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਬੰਦ ਅੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ-ਮਿਕ ਕਰ ਵੇਖਿਆ। ਦਿਨ ਦੇ ਚਾਨਣ ਵਿੱਚ ਜੁਦਾ ਹੋਏ ਇੱਕੋ ਘਰ ਦੇ ਜੀ ਰਾਤੀਂ ਸੁਫ਼ਨੇ ਅੰਦਰ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲੌ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ। ਖ਼ਾਬ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਾਲਾਂ

ਨੂੰ ਅਕਸਰ "ਏਕੁ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ" ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਵਾਲਾ "ਆਦਮ" ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ।

ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੇ ਸੋਚਣਾ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਸੂਈ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਅਟਕਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਪਿੱਪਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਲੰਮਾ ਪਿਆ-ਪਿਆ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਤੇ ਸੂਈ ਅਟਕ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਚਣਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ। ਉਹ ਫਿਰ ਸੋਚਦਾ, ਸੂਈ ਫਿਰ ਅਟਕ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਉਹ ਸੋਚਣਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ। ਉਹਨੂੰ ਨੀਂਦਰ ਹੀ ਨਾ ਆਉਂਦੀ, ਜੇ ਕਦੀ ਅੱਖ ਲੱਗ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਅਜੀਬ-ਅਜੀਬ ਸੁਫ਼ਨੇ ਆਉਂਦੇ।

ਇੱਕ ਰਾਤੀਂ ਉਸ ਨੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਜੈਨੀ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਰੋਟੀਆਂ ਪੱਕਾ ਰਹੀ ਏ। ਬੱਚੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਦੁਆਲੇ ਬੈਠੇ ਤਵੇ ਉੱਤੋਂ ਰੋਟੀ ਲੱਥਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਰੋਟੀ ਚੰਗੇਰ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਾਲਾਂ ਨੇ ਬੋਚ ਲਈ ਤੇ ਜਿਹਦੇ ਹੱਥ ਜਿਹੜੀ ਬੁਰਕੀ ਆਈ, ਲੈ ਦੌੜਿਆ। ਤਦ ਹੀ ਦਾਨਿਆਲ ਨੇ ਪਤਿਰਸ ਨੂੰ ਚਪੇੜ ਕੱਢ ਮਾਰੀ ਤੇ ਚੀਕਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ: "ਹੱਥ ਨਾ ਲਾ। ਮੇਰੀ ਰੋਟੀ ਭਿੱਟ ਦਿੱਤੀ ਆ ਪਲੀਤਾ!" ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ "ਹਲਾ ਲੱਲ੍ਹੂਹੀਆ! ਹਲਾ ਲੱਲ੍ਹੂਹੀਆ!!" ਕਹਿੰਦਾ ਤ੍ਰਭਕ ਕੇ ਉੱਠ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਬੇਸੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਚੇਤੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਝਬਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਝਟਕਦਾ ਹੋਇਆ "ਲਾ ਹੌਲ" ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਰਾਤੀਂ ਉਸ ਨੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਈ ਵਲਗਣਾਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰਿਆ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਖ਼ਾਬ ਅੰਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੰਭਲ ਭੂੱਸਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਰਾਹ ਲੱਭਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਤੁਰ-ਤੁਰ ਕੇ ਉਹ ਹੱਫ਼ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲਗਣਾਂ ਨੂੰ ਟੱਪ ਕੇ ਲੰਘਣ ਦਾ ਚਾਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਛੜੱਪਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਹਦਾ ਹੱਥ ਬਨੇਰੇ ਨੂੰ ਪੈ ਗਿਆ। ਪਰ ਏਨੇ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਹਦੀ ਲੱਤ ਨੂੰ ਜੱਫੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹਦਾ ਸਾਹ ਫੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਇੱਕ ਲੱਤ ਮੰਜੀ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਲਮਕ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇੱਕ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਕਿਸੇ ਦਿਹਾੜੇ ਤੇ ਪਿੰਡ ਆਈ ਜੈਨੀ ਦਾ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਜੈਨੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰਾਹੀਂ ਲੰਬੜਾਂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਂਹ ਦੇ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਮਿਲਣ ਦਾ ਤਰਲਾ ਕੀਤਾ।

ਮਿਥੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਉਹ ਸ਼ਰੀਂਹ ਦੇ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਆ ਬੈਠਾ ਤੇ ਵਾਅ ਵਿੱਚ ਘੁਲੀ ਸ਼ਰੀਂਹ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਸੁਗੰਧ ਸਾਹ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਭਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਲੰਮੀ ਉਡੀਕ ਪਿੱਛੋਂ ਚਾਨਣੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਰਛਾਵਾਂ ਉਸ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਵਧਦਾ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਉੱਠ ਖਲੋਤਾ। ਉਹ ਜੈਨੀ ਈ ਸੀ ਜੋ ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਆਨ ਖਲੋਤੀ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਚੁੱਪ ਦਾ ਇੱਕ ਪਹਾੜ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਹਿਮਾਲੇ ਜਿੱਡਾ ਪਹਾੜ।

"ਜੈਨੀ!" ਚੁੱਪ ਦੇ ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਇੱਕ ਪੱਥਰ ਲੁੜਖਿਆ।

"ਹਾਂ!" ਉਸੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਖੋਹ ਵਿਚੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ।

"ਤੂੰ ਮੁੜ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ?"

"ਤੂੰ ਵੀ ਪਿਛਾਂਹ ਪਰਤ ਆ।"

ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਪਸਰ ਗਈ ਚੁੱਪ ਨੂੰ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਤੋੜਿਆ :

"ਜੈਨੀ!"

"ਹਾਂ।"

"ਯਾਦ ਹੈ ਤੈਨੂੰ?"

"ਕੀ?"

"ਜਦੋਂ ਫ਼ਾਦਰ ਨੇ ਤੇਰਾ ਹੱਥ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਪਰੁੱਚ ਗਏ ਹੋ, ਉਹ ਇੱਕ ਅਟੁੱਟ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਧਿਰ ਵੱਲੋਂ ਤੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ, ਤੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਹੋ।"

"ਹਾਂ ਯਾਦ ਏ।"

"ਫਿਰ ਅੱਜ ਉਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕੀ ਹੋਇਆ?"

"ਉਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਤੇ ਜੈਨੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹੁਣ ਯੂਸਫ਼ ਐਂ।"

"ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ। ਵੇਖ ਮੈਂ ਉਹੀ ਬੰਦਾ ਹਾਂ, ਜੈਨੀ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਤੇਰੇ ਲਈ ਓਨਾ ਈ ਮੋਹ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਪਹਿਲੇ ਸੀ।"

ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਜੈਨੀ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਨਾ ਚਾਹਿਆ ਜੋ ਉਹਨੇ ਝਟਕ ਦਿੱਤਾ। ਜੈਨੀ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉਂਗਲੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਉੱਤੇ ਸਲੀਬ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ:

"ਮੈਂ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਦੀ ਜਾਣੂ ਹਾਂ, ਯੂਸਫ਼ ਦੀ ਨਹੀਂ।"

ਤੇ ਫਿਰ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ।

ਜੋਜ਼ਫ਼ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਗੱਡਿਆ ਮੁੰਨਾ, ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਅਹਿੱਲ ਖਲੋਤਾ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੋਚ ਦੀ ਸੂਈ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਤੇ ਯੂਸਫ਼ ਵਿਚਲੇ ਫ਼ਰਕ ਉੱਤੇ ਅਟਕ ਗਈ ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਯੂਸਫ਼ ਵਿੱਚ ਗੁੰਮ ਹੋਏ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਨੂੰ ਖੋਜਦਾ ਰਿਹਾ। ਖੋਜਦਾ ਰਿਹਾ। ਤੇ ਫਿਰ ਇਸੇ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਆਪ ਵੀ ਕਿਧਰੇ ਗਵਾਚ ਗਿਆ।

ਸਵੇਰੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਉਹ ਪਾਗਲ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ। ਨਾ ਹੁਣ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ, ਨਾ ਈ ਈਸਾਈ। ਠੱਠੀ ਵਿੱਚ ਤੇ ਠੱਠੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁਣ ਉਹ ਦੋਨਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਜੋ ਪਾਗਲ ਨਾ ਈਸਾਈ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਨਾ ਈ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਪਾਗਲ ਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੱਸ ਇੱਕ ਖ਼ਾਲੀ-ਖ਼ੂਲੀ ਬੰਦਾ।

***